

## حضرت سلطان باہودی پنجابی تے فارسی شاعری وچ عشق دا تصور

### Abstract:

Love is a constant part of Hazrat Sultan Bahu's thought and poetry. Actually, the concept of love has a central position in the philosophy of mysticism. The meaning of the word Ishq, which seems to be clear to everyone, but it cannot be defined mere in words. According to Hazrat Sultan Bahu, love is a universal term. Sometimes it is real and sometimes it is virtual. However, it is a very important emotion for humans without which it is impossible to live. For the last several centuries, Muslim mystics have been using the terms real love and virtual love. Virtual love refers to mutual selfless love of human beings, while God's love beyond the love of persons and things is called "true love". Before Hazrat Sultan Bahu, the concept of love of the later Pujnabi Sufi poets was the same as that of ordinary poets, in which they considered death instead of life, peace instead of movement and laziness instead of struggle but Hazrat Sultan Bahu expanded this concept. According to him, understanding the true and complete meaning of human existence is possible only through the guidance of love. In this article, the concept of love in the Punjabi and Persian poetry of Hazrat Sultan Bahu will be discussed.

**Keywords:** Hazrat Sultan Bahu, Concept of love, True love, Virtual love, Mystics, Sufi poets, philosophy of mysticism.

عشق اجیہا جذبہ اے جیہڑا جیون لئی بہت ضروری اے۔ عشق نوں انسان دا سبھ توں وڈا احساس نیا جاندا اے۔ بوہتے شاعراں تے لکھاریاں نے عشق نوں دل دیاں بھاونواں اتے انسان دے جذبیاں دا چوٹوواں سرناواں نیا اے۔ ایس حوالے نال پروفیسر سید احمد ہمدانی نے لکھیا اے:

”جیکر فکراک جذبہ اے، تاں ایس جذبے دا ناں عشق ہے، اتے ایہ جذبہ انسان دی فطرت وچ ودیعت کیتا گیا اے، کسے انسان وچ تھوڑا اے اتے کسے انسان وچ زیادہ اے۔ حضرت سلطان باہو آکھدے نیں کہ رب دارستہ ناتے وگیان نال جڑیا اے اتے ناہی اگیانتا نال جڑیا اے، ایہ رستہ صرف محبت اتے اخلاص دارستہ اے۔“ (1)

ایس پکھوں سلطان الطاف علی لکھدے نیں:

”عشق دے رہ اُتے چل کے ای ہجر، لذت، پیڑتے سچے محبوب دی بے نیازی نوں بیان کیتا جاسکدا اے، یعنی ایس رستے وچ، سانوں سارے دکھاں تے اڈیکاں نوں سہنا چاہیدا اے۔“ (2)

عشق حضرت سلطان باہو دیاں ساریاں لکھتاں تے شاعری دا اک پکا حصہ اے۔ اوہناں نے جیون دا جیہڑا درس پیش کیتا اے، اوہدے وچ عشق دی وڈی تھاں اے۔ اوہناں موجب عشق کُل جہانی شہد اے تے انسان لئی سب توں وڈا تے خاص احساس اے، جیہدے باہجوں اوہ جی نہیں سکدا۔ اک تھاں تے آکھدے نیں:

”علم پڑھ کے جے انسان وچ غرور پیدا ہو جائے تے اوہ علم عقل نوں وی کھا جاندا اے۔ ہدایت والا راہ سب توں ودھیا اے۔ جے اپنا سر قربان کر کے وی کوئی خاص سُر یعنی راز ہتھ لگ جائے تے اوہ سودا کر لینا چاہیدا اے تے جے محبت دے بازار وچ وڑن دی لوڑ پے جائے تے کسے رہبر دے نال وڑنا چاہیدا اے جیہڑا اوس بازار دا واقف ہووے۔“ (3)

مولانا جلال الدین محمد پٹی موجب:

روز سایہ آفتابی را بیاب

دامن شہ شمس تبریزی بتاب (4)

(ترجمہ: جے تینوں تپدی دھپ وچ کسے چھاں دی لوڑ اے تے فیر شاہ شمس

تبریزی دا پلہ پھڑلے)

حضرت سلطان باہو مطابق پیارا ک ربی فضل تے سدا رہن والی نعمت اے۔ پیغمبر دو جیاں

انساناں نالوں ودھیا ہوندے نیں، کیوں جے اوہناں دے سینیاں وچ عشق دا نور چمکدا اے اتے اوہناں دے دل پیاردی روشنی نال بھرے ہندے نیں۔ ایس کچھوں سلطان باہو دے وچار نیں:

”عاشق جے چنگی صلاح من لیندے تاں اپنے گھرنوں کیوں اجاڑ دے۔ اپنی جان تے جگر نوں برہوں والا روگ نالاندے۔ جدوں عشق دا بھانبر بلیا تے فیر جان جہان سب بھل جاندے نیں تے صبر تے ہوش نوں لوٹی پے جاندی اے۔

میں اوہناں توں قربان جاواں جیہناں اپنے دلبر نوں خون بخش دتا۔“ (5)

عشق نوں اک نال تشبیہ دینا تے عشق دی اک وچ سڑنا پنجابی تے فارسی شاعراں دی بہت پرانی طرز اے۔ سلطان باہو وی عشق نوں اک اک قرار دیندے نیں۔ اوہ عشق دی اک وچ سڑ کے آکھدے نیں:

”جدوں ساڈے اندر عشق چمکیا تے اسیں اللہ نوں پچھان لیا۔ ایہ عشق دی اک رات دن سانوں ساڑ دی اے اتے نت اگاں ودھ رہی اے۔ ساڈے اندر بالن دی اے، بھادی اے تے دھواں وی اے۔“ (6)

سلطان باہو عشق دے احساس نوں باغی تے دلیر سمجھدے نیں، جیہڑا کسے قسم دی سانجھ نوں برداشت نہیں کر سکدا۔ اوہناں دا معشوق اکلا اے، واحد تے لاشریک اے، سچا معبود اے۔ اوہ اپنی شاعری وچ تھیں تھیں تے عشق دیاں سختیاں تے مصیبتاں دا ذکر کردے نیں۔ مثال دے طور تے پیٹھ لکھے گئے شعر دیکھو:

ع: عشق اسانوں لسیاں جاتا بیٹھا مار پتھلا ہو  
 وچہ جگر دے سنھ چا لائیس کیتس کم اولا ہو  
 جاں اندر وڑ جھاتی پائی ڈٹھا یار اکلا ہو  
 باجھوں ملیاں مرشد کامل ہوندی نہیں تسلا ہو (7)

فارسی وچ اوہناں دے وچار اچ نیں:

بارھا گفتم ترا دل بارھا  
 گرد این ہرگز مگرد این کارھا  
 تو نہ ء واقف ز درد دلبران  
 عشق آسان نیست مشکل کارھا (8)

(ترجمہ: دلا، میں تینوں کئی واری سمجھایا اے کہ ایہناں عشق والیاں کماں پچھے ناں پے۔ توں معشوقاں ولوں دتیاں ہونیاں پیڑاں نوں نہیں سمجھ سکدا۔ ایہ

عشق سوکھا کم نہیں بلکہ بہت اوکھا کم اے۔)

سلطان باہو دے نیڑے عشق اک اوکھا پینڈا اے جیہدے اُتے ٹرنا نہایت مشکل کم اے۔ ایہ راہ پُر خطر، مشکل تے کنڈیاں دی تیج اے۔ دو جے پاسے اوہناں دانمنا اے پئی عشق اپنے وس دی گل نہیں۔ ایہ ہو جاندا اے۔ ایہدی پہلی پوڑھی مرشدِ کامل اے جیہدے ملن نال دل نوں تسلی ہو جاندی اے۔

عشق گناں نال پُر اے پردرد باہوں پیار وچ جوش تے جنون مکمل نہیں ہوندا۔ سوز تے گداز عشق دی روح اے۔ درد سلطان باہو دے عشق دا اک وڈا گن اے۔ اوہناں مطابق عشق دا راہ پیڑاں تے ڈکھاں نال بھریا ہویا اے تے ایس راہ اُتے قدم قدم تے مصیبتاں تے تکلیفاں لہھدیاں نیں۔ اوہ آکھدے نیں:

د: درد منداں دا خون جو پیندا کوئی برہوں باز مریلا ہو

چھاتی دے وچ کیتس ڈیرا جیویں شیر بیٹھا مل بیلا ہو

ہاتھی مست سندوری وانگوں کردا پیلا پیلا ہو

اس پیلے دا وسواس ناں کیجے پیلے باجھ نہ ہوندا میلا ہو (9)

سلطان باہو اپنی فارسی شاعری وچ وی انج دے وچار دیندے نیں۔ جیویں اوہ آکھدے نیں:

دم زدن در راہ عشق یار نیست

پارہ شو در راہ او صد پارھا (10)

(ترجمہ: یارا، عشق دے رستے وچ ساہ لین نہیں ہوندا، توں بس اپنے محبوب

دے رستے تے ٹکڑے ٹکڑے ہو جا)

یار در غم عشق تو نال دہی

باید اورا سخت ای جانان مگیر (11)

(میر یا محبوبا، تیرا عاشق وچارہ تیرے عشق دے غم وچ بہت روچکیا اے۔ بن

اوہنوں بوہتی سختی نال پھڑنا نہیں چچدا۔)

وچھوڑا، تنہائی تے درد عاشقاں دے روگ ہوندے نیں۔ محبوب دا وصل زندگی تے زندگی

دا مقصد ہوندا اے جدوں عاشقاں نوں محبوب دکھالی نہ دیوے تے اوہ بے قرار تے بے چین ہو

جاندے نیں۔ محبوب دی ذات وچ فنا ہونا اوہناں لئی امر ہونا ہوندا اے۔ ایسے پاروں سلطان باہو

نے اپنی پنجابی تے فارسی شاعری وچ عاشق دیاں مصیبتاں تے عشق دیاں مشکلاں نوں کھول کے

بیان کیتا اے۔ اک ہور بیت وچ فرماندے نیں:

گ: گیا ایمان عشقے دیوں پاروں ہو کر کافر رہیے ہو  
گھت زنا کفر دا گل وچ بت خانے وچ بہیے ہو  
جس خانے وچ جانی نظر نہ آوے او تھے سجدہ مول نہ دہیے ہو  
جاں جاں جانی نظر نہ آوے، توڑے کلمان مول نہ کہیے ہو (12)

عقل سانوں جیون وچ آون والیاں مشکلاں داخل دسدی اے۔ پر جیہڑی شے سانوں  
عمل ول پر یردی اوہ عشق اے۔ سلطان باہوڈے مطابق کوئی وی احساس عشق اتے ایمان توں ودھ  
مضبوط نہیں ہو سکدا۔ عشق دے راہ وچ آون والیاں پیڑاں تے درداں دا موضوع حضرت سلطان  
باہوڈی شاعری دا سب توں وڈا موضوع اے۔ اوہ کہندے نیں:

ھ: ہکی ہکی پیڑ کولوں کل عالم کوکے عاشقاں لکھ لکھ پیڑ سہیڑی ہو  
جتھے ڈھن رڑھن دا خطرہ ہووے کون چڑھے اس بیڑی ہو  
عاشق چڑھدے نال صلاحاں دے اونہاں تار کپر وچ بھیرٹی ہو  
جتھے عشق پیا تلدا نال رتیں دے اتھے عاشقاں لذت کھیرٹی ہو (13)  
حافظ شیرازی ہوراں ایس بارے آکھدے نیں:

شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین ہایل  
کجا دانند حال ما سبکباران ساحل ہا (14)  
(ترجمہ: کالی رات چھائی اے اتے اسیں سخت پھیریاں ہونیاں لہراں تے  
طوفان دے چکراں وچ پھسے آں۔ ساحل اُتے آرام نال بیٹھے ہوئے لوکاں  
نوں ساڈی حالت دی کی خبر۔)

سلطان باہوڈے کلام وچ عشق دا مضمون چوکھی اہمیت رکھدا اے۔ کدی اوہ مجازی عشق  
دی گل کردے نیں تے کدی حقیقی عشق اوہناں دی کوتا نوں ڈھک لیندا اے۔ ایہ سچے پیار دا جذبہ  
آپ شاعر دے دل نوں وی موہ لیندا اے۔ ایس لئی اوہ عشق نوں اک کھیڈ سمجھدے ہویاں  
کہندے نیں:

ببازی عشق می بازم سر بازار سر بازم  
رہ مردان صفا سازم سر بازار سر بازم (15)  
(ترجمہ: میں عشق دی کھیڈ کھیڈ ناواں تے بھرے بازار وچ سردی بازی لاند  
واں۔ میں لوکاں دا رستہ صاف کرنا واں تے بھرے بازار وچ سردی بازی  
لاند واں)

سلطان باہو دے نیڑے عشق وچ گرفتار ہونا سردی بازی لانا اے تے سردی بازی لان  
توں بہ غیر کوئی عاشق منزل نہیں پاسکدا۔ عشق کوئی پوشیدہ شے نہیں ایہ کھلی حقیقت اے۔ ایس لئی میں  
سر باز عشق وچ سردی بازی لانا واں۔ کیوں جے سردی بازی لان توں بنا منزل نہیں لہدی۔ ایس  
لئی اوہ ہر عاشق نوں ایہ نصیحت کردے نیں:

یار سر بازی بکن در راہ عشق  
زانکہ سر بازیست بازی عاشقان (16)

(اے میرے دوست، عشق دی راہ وچ اپنے سردی بازی لادے، کیوں جے  
سردی بازی لانا ای عاشقان دا کم اے)

عشق دے رستے وچ اپنی جان قربان کر دینا یا اپنے محبوب دی خاطر جان قربان کرن لئی  
ہر ویلے تیار رہنا، ساڈے پنجابی کلچر دا منیا ہو یا فلسفہ اے۔ عشق دے اصولاں موجب عاشق نوں اپنی  
جان دی پرواہ نہیں کرنی چاہی دی نالے اپنے محبوب نال ملن تے جڑن لئی اوہنوں اپنی جان دی قربانی  
دین توں وی پچھاں نہیں ہٹنا چاہی دا۔ ایسے وچارنوں سلطان باہو نے پٹھ لکھے شہداں وچ بیان کیتا  
اے:

پیش جانان گر بمیرم تا سزاواری مراست  
زانکہ شیوہ دوستی جز دوستان مردن خطاست  
یار را باید کہ خون ریزد بہ پیش دوستان  
تا بزیر چشم بیند یار کین یار مراست (17)

(ترجمہ: جیکر میں اپنے محبوب لئی مرجاواں تے ایہ گل مینوں چھدی اے۔ کیوں  
جے ایہ دوستی دا شیوہ اے کہ جے جان سبناں لئی قربان نہ ہووے تاں غلط  
اے۔ چنگے سجن نوں چاہی دا اے کہ اپنا لہو سبناں لئی بہا دے۔ تاکہ اوہدا یار  
چوری چوری ویکھ لوے کہ ایسی میرا اصل سجن۔)

سلطان باہو عشق دے رستے نوں آسان نہیں سمجھدے۔ اوہناں مطابق، عشق دیاں  
منزلاں نوں پار کرنا بہت اوکھا کم اے۔ عشق وچ عاشق نوں اپنے محبوب دا ناز اٹھانا چاہی دا اے  
تے اوہدے نخرے نوں وڈے دل نال برداشت کرنا چاہی دا اے۔ محبوب دا ناز اتے نخر، عشق دا  
ہک منیا ہو یا حصہ اے۔ سلطان باہو ایس بارے آکھدے نیں:

کس نداند سرّ معشوقان کہ چیست  
واقف اسرار شو گردن متاب

رمز عاشق ناز محبوبان نگر  
از عتاب دوستان باشد خطاب (18)

(کوئی معشوقاں دے راز نہیں جان سکدا۔ جے توں اوہناں رازاں دا واقف بن جاویں تے اپنی گردن نیویں رکھیں۔ عاشقاں دے رازاں نوں تے محبوباں دے نازاں نوں دیکھنا تے متراں دے عتاب توں بچنا)

ایس کچھوں مکدی گل ایہ اے پئی سلطان باہوئیڑے وصل الہی تے اُچا مرتبہ حاصل کرن لئی عشق جزو لازم اے۔ عشق توں بنا کوئی مردوی منزل نہیں پاسکدا۔ ایہدے نال اوہ ایہ وی من دے نیں کہ عشق نہایت مشکل، پُرخطر تے سخت راہ اے جیہدے اُتے ٹرنا انتہائی مشکل کم اے۔ جدوں کوئی عاشق ایس راہ تے ٹرن دا ارادہ کردا اے تے اوہنوں ایہ سمجھ لینا چاہی دا اے کہ عشق دی راہ اختیار کرنا سُرّ بازار اپنے سردا سودا کرنا اے یعنی عشق عاشق کولوں سرعام اوہدی جان منگ دا اے۔ جے عاشق کول جان دین دا حوصلہ نہ ہووے تے اوہ عشق نہیں کما سکدا۔ سلطان باہوئیڑا ایہ وی مننا اے کہ عشق اوہ جذبہ اے جیہڑا بندے دی ذاتی خواہش تے کوشش نال اوہنوں حاصل نہیں ہوندا سگوں ایہ ربی عطا اے۔ رب جیہنوں چاہوے اپنے عشق لئی چُن لیندا اے تے جدوں رب اپنی رضا نال کسے نوں عشق لئی چُن دا اے تے اوہدے لئی عشق دے راہ اُتے ٹرن توں سوا ہو کوئی آپشن نہیں بچدی۔ سلطان باہوئیڑے اپنی شاعری وچ ایس حقیقت توں وی پردہ لایا اے پئی عشق حقیقی لئی رہبر تے رہنما انت ضروری ہوندا اے تے ایہ رہبر یا رہنما مرشد کامل ہوندا اے جیہدے پاروں عشق دے راہ دی کوئی وی مشکل مشکل نہیں رہندی تے عاشق خوشی خوشی ہر اوکڑنوں برداشت کر جاندا اے تے سلامتی نال وصل الہی توں شاداں ہو جاندا اے۔ سلطان باہوئیڑے پنجابی تے فارسی شاعری وچ عشق بارے اوہناں دی مکمل واضح تے دوٹوک فکر تے نظریہ موجود اے۔

## References:

- \* Assistant Professor, Persian Department, Punjab University, Lahore.
1. Prof. Syed Ahmad Saeed Hamdani, Ahwal-o-Maqamaat-e-Hazrat Sultan Bahu (Lahore: Nashaad Publishers, 1994)64.
  2. Sultan Altaf Ali, Ahwal o Asaar e Farsi e Sultan Bahu (Islamabad: Markaz e Tehqeeqaat e Farsi e Iran o Pakistan, 2003)264.
  3. Sultan Bahu, Abiyat e Bahu, edited and translated by Sultan Altaf Ali (Lahore: Bahu Publications, 2012)174.
  4. Molvi Muhammad Nazir Arshi, Miftah ul Uloom, Sharah Masnavi Maulana Room, Part 1( Lahore: Sheikh Ghulam Ali and Sons)195.
  5. Sultan Bahu, Abiyat e Bahu, edited and translated by Sultan Altaf Ali (Lahore: Bahu Publications, 2012)461.
  6. As Above, 72.
  7. As Above, 459.
  8. Sultan Bahu, Deewan e Bahu, edited and translated by Sultan Altaf Ali (Lahore: Bahu Publications, 2003)62.
  9. Sultan Bahu, Abiyat e Bahu, edited and translated by Sultan Altaf Ali (Lahore: Bahu Publications, 2012)315.
  10. Sultan Bahu, Deewan e Bahu, edited and translated by Sultan Altaf Ali (Lahore: Bahu Publications, 2003)68.
  11. As Above, 124.
  12. Sultan Bahu, Abiyat e Bahu, edited and translated by Sultan Altaf Ali (Lahore: Bahu Publications, 2012)511.
  13. As Above, 624.
  14. Hafiz Sherazi, Deewan e Hafiz, edited by Allama Muhammad Qazvini and Qasim Ghani (Tehran: Intisharaat e Farabi)1.
  15. Sultan Bahu, Deewan e Bahu, edited and translated by Sultan Altaf Ali (Lahore: Bahu Publications, 2003)36.
  16. As Above, 58.
  17. As Above, 110.
  18. As Above, 118.